

teriał faktograficzny jest wyjątkowo cennym przyczynkiem do poznania historycznej prawdy o skomplikowanej sytuacji w południowej Słowacji w badanym okresie". Słowacka przedmowa do książki stwierdza, że „konkluzje i stanowisko autora w kwestiach zasadniczych nie są w sprzeczności ze stanowiskami słowackich historyków” (s. 7).

Książka składa się ze wstępu i sześciu rozdziałów: I. Węgierskie dążenia rewizjonistyczne a kwestia słowacka; II. Gospodarcze i społeczne następstwa arbitrażu wiedeńskiego na terytorium przyłączonym do Węgier; III. Węgierska rewizja czechosłowackiej reformy rolnej; IV. Madziaryzacyjne dążenia w polityce szkolnej i pracy oświatowej; V. Słowacki ruch narodowy a węgierska polityka narodowościowa; VI. Partia Słowackiej Jedności Narodowej a węgierska polityka narodowościowa. Pracę zamykają streszczenia (rosyjskie i niemieckie) oraz skorowidze (nazw miejscowości i nazwisk).

Jak wynika z tytułów rozdziałów, stanowią one dość wyodrębnione, samodzielne problemy. Tylko dwa ostatnie rozdziały dotyczą wyraźnie kwestii słowackiej. Arbitraż wiedeński, akt imperialistycznego gwałtu, wywołał negatywne konsekwencje dla słowackiej ludności wcielonego do Węgier terytorium³. Konsekwencje zmiany granic odczuła też ludność węgierska, będąc odtąd w gorszym położeniu ekonomicznym, niż w czasach I Republiki Czechosłowackiej. Związane to było m. in. z cofaniem zdobyczy czechosłowackiej reformy rolnej. Problemy wcielonych do Węgier ziem wychodzą znacznie poza sprawy czysto lokalne. Mają ścisły związek z wielką polityką. To próby wciągnięcia Niemiec — przez rządowe kręgi słowackie i węgierskie — do realizacji własnych wyobrażeń o granicach. Ze strony węgierskiej były to usiłowania urzeczywistnienia wcielenia do Węgier całej Słowacji, w myśl świętostefańskiej idei jedności wszystkich terytoriów uherskich. Ze strony słowackiej dążenia do rewizji postanowień zapadłych 2 listopada 1938 r.

Publikacja Tilkovszkiego została napisana na podstawie bogatych zespołów archiwalnych i wychodzącej w tych latach prasie. W sposób istotny wzbogaca ona naszą wiedzę o południowych, okupowanych ziemiach słowackich. Książkę kończy jakże pocieszająca obserwacja zaistniałych w tym rejonie Europy powojennych przemian: „Dziś już prawie ćwierćwiecze minęło od tych nieszczęsnych czasów, którymi zajmujemy się w tej książce. Od tego czasu Węgrzy i Słowacy — chyba nie w ostatnim rzędzie na podstawie doświadczeń z tych lat — jednako mogli się nauczyć, że nie szanuje swojej narodowości ten, kto nie ma poszanowania dla narodowości drugiego” (s. 199).

JOZEF CIĄGWA (Katowice)

Jozef Fischer, *Učebná pomôcka z dejín štátu a práva socialistických krajín*. I. diel, ss. 138; II. diel, ss. 230. Univerzita Komenského v Bratislave 1974.

Przedmioty historycznoprawne na czechosłowackich wydziałach prawa reprezentowane są w bogatym zestawie. Wchodzą tu w grę następujące przedmioty: historia państwa i prawa na terytorium CSRS, powszechna historia państwa i prawa, historia państwa i prawa państw socjalistycznych, prawa rzymskie. Odpowiednik historii doktryn polityczno-prawnych mieści się w przedmiocie nazwanym teoria

³ Żyło jej tu sporo (według spisu z 1930 r. — 265 000, według spisu nadzwyczajnego przeprowadzonego już po arbitrażu, w grudniu 1938 r. — 123 000), co świadczy o odstępstwie autorów arbitrażu od idei wytyczenia granic na podstawie kryterium etnicznego.

państwa i prawa oraz historia instytucji prawnych. Historii ogólnej dotyczy wreszcie jeszcze jeden przedmiot: historia międzynarodowego ruchu robotniczego i Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Przedmioty te obowiązują studentów pierwszego roku (teoria państwa i prawa również na drugim roku) i to zarówno na studium dziennym, jak i zaocznym.

Dwutomowe opracowanie docenta J. Fischera, z katedry historii państwa i prawa, dotyczy jednego z historycznoprawnych przedmiotów: historii państwa i prawa państw socjalistycznych. Jest to przedmiot stanowiący kontynuację narodowych historii państwa i prawa państw socjalistycznych, poczynwszy od 1944 - 1945, a w przypadku ZSRR od 1917 r. Końcowa data graniczna łagodnie dotyka współczesności, w przypadku omawianych skryptów są to dla Czechosłowacji lata pięćdziesiąte, a dla ZSRR — 1936 r. Sporządzone przez J. Fischera dwa tomy pomocniczych tekstów są „zespołem podstawowych dokumentów potrzebnych dla przyswojenia sobie i zrozumienia podstawowych kwestii z problematyki historii państwa i prawa państw socjalistycznych” (I, s. 3). Tom pierwszy obejmuje materiały dotyczące prawnopaństwowej historii ZSRR. O tych dokumentach tak pisze autor w krótkim wstępie: „Dokumenty zawarte w pierwszej części są świadomie skoncentrowane na tym okresie historycznym, który jest w swojej całości scharakteryzowany jako okres budowania podstaw socjalizmu i który według mojego poglądu, oprócz swojej uzasadnionej rozwojem historycznym specyfiki, ma również takie cechy, których znajomość powinna być dla każdego wykształconego prawnika koniecznie potrzebna” (I, s. 3).

Tom pierwszy obejmuje 14 tekstów, przy czym 3 dotyczą prawa państwowego (konstytucja RSFR z 10 VII 1918 r.; ustawa zasadnicza ZSRR z 31 I 1924 r.; konstytucja ZSRR z 1936 r.), 7 fragmentów z prac Lenina, 1 wycinek pracy Stalina oraz 3 inne teksty źródłowe (*Odezwa drugiego wszechrosyjskiego zjazdu rad i przedstawicieli robotniczych i żołnierskich; Deklaracja praw narodów Rosji; Deklaracja praw pracującego i wyzyskiwanego ludu*). Taki zestaw oznacza ukierunkowanie uwagi studenta na podstawy ustroju państwowego Rosji i ZSRR oraz na zagadnienia ideologiczno-polityczne, z pominięciem prawa sądowego, wymiaru sprawiedliwości i innych spraw. Liczba przypisów objaśniających trudniejsze miejsca tekstów jest ograniczona do niezbędnego minimum. Materiały opracowane zostały w układzie chronologicznym, bez podziału na grupy tematyczne.

Część druga obejmuje 34 teksty, przy czym najstarszym jest artykuł V. Kopecckiego *Czesi i Słowacy*, opublikowany 15 IX 1943 r., a kończącym tom drugi: ustawa z 6 III 1957 r. zmieniająca i uzupełniająca ustawę o radach narodowych. Większość prezentowanych źródeł dotyczy prawa państwowego (14 aktów prawnych, szereg aktów rysujących wizję przyszłego ustroju, programy rządowe, wzajemny stosunek Czechów i Słowaków). Dalsze prezentują inne działy prawa (prawo administracyjne — 2 teksty; organizacja wymiaru sprawiedliwości — 2 teksty; prawo karne — 1 tekst). Kilka tekstów dotyczy programów politycznych.

Przewodnią myślą autora było chyba dać obraz walki narodu słowackiego o równouprawnienie w nowym, powojennym państwie. Wzajemnego stosunku Czechów i Słowaków dotyczy aż 18 tekstów. Jest to chyba trafne odzwierciedlenie trudnej drogi do ustawy konstytucyjnej z 27 X 1968 r. o federacji czechosłowackiej (Sb. 143/68). Źródła publikowane są w języku słowackim. Jedynym wyjątkiem jest dokument nr 22, napisany w języku czeskim, tj. wydane przez wydział naukowej polityki partii narodowo-socjalistycznej *Memorandum o Słowacji* z 7 VI 1946 r., pokazujące w szczegółach program duchowej i materialnej asymilacji narodu słowackiego.

Publikacje J. Fischera trzeba uznać za bardzo ciekawy przykład wyboru źródeł uwarunkowanego przez zespół czynników istotnych dla narodowego rozwoju

Słowaków. Wybór J. Fischera, a zwłaszcza tom drugi, mógłby być z pożytkiem wykorzystany dla potrzeb dydaktyki również na polskich wydziałach prawa i administracji.

JOZEF CIĄGWA (Katowice)

André Gouron i Odile Terrin, *Bibliographie des coutumes de France. Editions antérieures à la Révolution. Travaux d'Histoire Ethico-Politique*, XXIII, Genève, Libraire Droz, 1975, ss. 297.

Uczni zajmujący się historią dawnego prawa francuskiego otrzymali nowe narzędzie pracy w postaci bibliografii zbiorów prawa zwyczajowego francuskiego, tak zwanych kutimów. Autorzy — prof. Uniwersytetu w Montpellier André Gouron oraz jego współpracownica Odile Terrin zestawili drukowane edycje zbiorów prawa zwyczajowego, poczynawszy od druków najdawniejszych aż po rok 1790, w sumie 2160 pozycji.

Bibliografia dzieli się na części zawierające kolejno: „A. Komentarze i opracowania ogólne” (*Commentaires et traités généraux*) — pozycje 1 do 123; „B. Zbiory ogólne” (*Coutumiers généraux*) — pozycje 124 do 162; „C. Zbiory lokalne” — pozycje 163 do 2160. W części C. zastosowano układ alfabetyczny według miejscowości, wyróżniając jednocześnie kutimy zredagowane przez wybitniejszych pracowników. W odsyłaczach pomieszczono dodatkowe informacje bibliograficzne o poszczególnych edycjach oraz dane o zbiorach przywilejów lokalnych, mogących interesować historyków prawa. Całość zamyka zbiorczy indeks, zawierający nazwy miejscowe, nazwiska autorów kutimów, a także drukarzy, księgarzy, wydawców — wyróżniane odmienną czcionką.

Warto zaznaczyć, że dzieło to spotkało się z pozytywnym przyjęciem nauki francuskiej (Recenzje: M. Garden'a, „Cahiers d'histoire”, t. XXI, 1976, 1-2, s. 255 - 256 i J. Imbert'a „Revue historique de droit français et étranger”, 1976, 2, s. 273 - 274).

WACŁAW URUSZCZAK (Kraków)

A. R. Korsunskij, *Istorija Ispanii IX - XIII vekov*. (Social'no-ekonomičeskie otnošenija i političeskij stroj Asturo-Leonskogo i Leono-Kastil'skogo krolestva), Izd. Vyšsaja Škola, Moskva 1976, s. 239.

Autor jest znanym znawcą historii wczesnośredniowiecznej Europy Zachodniej, zwłaszcza półwyspu iberyjskiego. Paralelnie do wyników własnych badań nad historią społeczną Hiszpanii, publikowanych w postaci rozpraw, ogłasza on już drugie, syntetyczne przedstawienie całości dziejów tego regionu, poczynając od momentu osiedlenia się w nim Wizygotów. Po *Gotskiej Ispanii* (Moskwa 1969) otrzymujemy oto, również przeznaczony przede wszystkim dla studentów (ale opatrzony w pełny aparat odnośników do źródeł i literatury) zarys początkowej historii dwóch najważniejszych organizmów politycznych doby tzw. rekonkwisty.

Poza wstępem, podsumowaniem i bibliografią, tom obejmuje dziewięć rozdziałów ukazujących kolejno: ogólne przemiany dokonujące się w Hiszpanii między VIII a X w., stosunki społeczno-gospodarcze i polityczne Asturii, ustrój gospodar-